

Зорица РАДУЛОВИЋ*

ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОСОБЕНОСТИ У ДЈЕЛУ МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА

Апстракт: У раду се указује на специфична језичко-стилска средства која користи М. Булатовић у свом исказу. То су прије свега понављање или репетиција истоврсних језичких елемената, кумулација, тј. низање и гомилање језичких јединица, поређење или компарација, метафора и порономазија. Некад се преплићу кумулација и понављање, што доприноси већој стилској ефикасности јер је стилематичност удвостручена.

Кључне ријечи: кумулација, понављање, компарација, фразеологизми, параномазација, којулајивна метафора

Анализу одређених језичко-стилских поступака базираћемо на примјерима из дјела „Највећа тајна света” (збирка приповједака) и „Пети прст”.¹ У другом случају се ради о причи која садржи елементе хронике и записа, сјећања, портрета и везана је тематиком и јунацима, мјестима радње, а истовремено и начином третирања радње за роман „Људи са четири прста”. Према одређењу В. Милинчевића, ово је својеврстан коктеел литературе и публицистике и можда нов књижевни род.

Булатовићеву прозу у језичко-стилском погледу карактеришу кумулација, понављање или репетиција, компарација, параномазација и метафора. У овом прилогу осврнућемо се на управо наведене. Булатовићево дјело обилује примјерима са пуно акумулираних синтаксичких чланова које употребљава с циљем да прошири, прецизира или представи што потпуније свој исказ. Отуда је и кумулација² као стилска фигура богатије

* Редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу

¹ *Највећа тајна света*, СКЗ, Београд, 1971. (НТС) *Пети прст*, Београдски издавачки завод, 1977. (ПП)

² О кумулацији видјети код Милоша Ковачевића у књизи *Стилска и драмска синтаксичка фигура*, Унирекс, Никшић, 1995, 65–77.

заступљена и представља у ствари низање и гомилање чињеница. Међутим, сви типови кумулације нијесу једнако стилогени.

Један тип кумулације чинили би примјери: Дојиле су га **сусетке, чобанице, наказе и просјакиње** којих је у нашем крају и месту било необично много... (НТС, 11); Изгледа да су то сви видели, сви људи који имају **очи, руке, срце и стид** (НТС, 14); Онима што су се држали за пушке чинило се тамна зградурина постаје све **мрачнија, горопаднија, већа и дубља** (НТС, 5); Деца су им била **запуштена, брадата, упала и бледа** (НТС, 7); Гледали су и децу како стоје на зараванку, на узвишењу, на брегу и чудили се што су тако **ситна, стара, мршава, збрканих лица и гушава** (НТС, 4); И врло брзо би увидео да си **пробисвет, битанга, варалица, разбојник, бивши робијаш**... (НТС, 10); А да не говоримо о полицијским псима који њуше **аутомобилске гуме, ауспухе, плех, карусерије, бранике, кичере, чак акумулаторе** (ПП, 30); ... питају и људи којима су дозлогрдили **емигрантски смрадови, емигрантске песме, нарицаљке, емигрантска вечера, емигрантске туче** које се редовно завршавају одсецањем органа. (ПП, 55).

У примјерима ове групе препознатљиво је гомилање разноврсних елемената, обједињених једино синтаксичким функцијама. То гомилање различитих језичких јединица у ствари је продукт редукције истородних дјелова више дубинских реченица доведених у координирану везу. Стилогеност би била већа уколико не бисмо имали редукцију елемената (Дојиле су га сусетке, дојиле чобанице, дојиле наказе и дојиле просјакиње којих је у нашим крајевима и месту било необично много).

Чести су и случајеви кумулираних чланова са релацијским ријечима (предлозима и везницима). Те релацијске ријечи имају вриједност истицања чланова и потенцирање „рељефа интонацијске линије исказа”.³

Примјери:

Често се не може **без** свог угла у јами, **без** свог светла који је много друкчији од оног што се иза решетака види, **без** свог места, тврдога врелог од дугог мировања и сећања (НТС, 4); Они не могу полако да воле и да се старају о некоме **јер** су и сувише слободни, **јер** има око њих превише светла, **јер** је светлост које су пуни лажна, неодржива... (НТС, 5).

Моје је **да** варам, **да** крадем, **да** отимам. **Да** доносим, само **да** доносим (ПП, 45); Хоће да умре **на** чистом светлом месту. **На** земљи која мирише **на** цвет детелине, **на** багрем, **на** горки и опори

³ Радоје Симић, *Грамајичка кумулација са линивистичкоја и стилистичкоја гледишта*, Књижевност и језик, год. XXVI, бр. 2–3, 211.

пелин, **на** мед... (НТС, 73); **Нити** смо четници, **нити** партизани. **Нити** пак трећи (НТС, 9).

Извјесно је да се кумулиране јединице интензивирани помоћу релацијских ријечи изговарају повишеним тоном, попримају више елемената експресивности и постају важан дио у истицању садржаја. Реченични ток и интонација подређени су напору писца да се на читаоца пренесу као визуелна представа. На тај начин стилистичке конструкције са овако кумулираним језичким јединицама, које прате релационе ријечи и које су у великој мјери присутне код Булатовића имају умногоме другачији стилистички статус и завиднији ниво стилогености у смислу истицања асиндетских конструкција које као такве обезбјеђују динамичност у излагању. Наиме, убрзањем ритма, асинетско набрајање истиче мноштво, богатство набројаних чланова, динамика је живља, бржа и напрегнутија, док полисиндетско набрајање успоравањем истиче вриједност и значење сваког појединог члана.

Посебну групу кумулираних јединица чинили би примјери:

Узимам одело, обућу, кавез, мачку, пса, наочари, старе новине. **Све** што се може продати или бацити на сметлиште, у реку (ПП, 46); После смо стали отимати и људе, скитнице и пијанице, **све** за које нам се чинило да су несрећни или изгубљени (ПП, 10).

То питају и они што леже у зградуринама, у мраку. Кљаси, сакати, слепи и полуживи, они зарасли у косу и браду – **сви** што су у заточењу (НТС, 4).

Слично као и у примјерима из прве групе и овдје имамо редуковање, односно изостављање и у њима је свака од синтаксички хомофункционалних јединица заступник посебне дубинске реченице у површинској структури па је самим тим и свака комуникативно неопходна. Ипак, примјере ове групе одликује једна посебност а то је синтаксичко-семантички статус једног у низу кумулираних елемената. Наиме, тај члан низа је супституент свих осталих елемената координираног низа а што се тиче позиције у тексту може бити антепониран и постпониран (у нашим примјерима постпониран).

У посебну групу примјера издвојили бисмо следеће:

Гледали су и децу како стоје **на зараванку, на узвишењу, на брегу...** (НТС, 4). Иза њих стајала је **стаза, мали пут, путељак** ко-

ји је водио у град... (НТС, 4); Ви сте **нико, никоговић, ви сте ни-чији** (НТС, 9); **Стални говор, говор годинама, неми говор** (НТС, 8); Дечко је јео **јабуку, јабуку ранку**. (НТС, 6)... почиње **имају друго сећање, мој рат, мој, пожар** (НТС, 57); Не дамо јој јер нам је као спас потребна **тама. Густа, мека, топла тама** у којој брзо заборавимо што смо били и шта смо сад (НТС, 65); То су **тужна браћа**. То су **гладна браћа** (НТС, 71); И чекало је **руку, ону руку** што се спремао (НТС, 17); Кожа је лежала **крај круга од крви, крај румене усијане звезде** (НТС, 21); Он је само знао да су сви **војска, несрећна војска** која је вечито гладна, уморна и запуштена... (НТС, 76).

Специфичност примјера ове групе је у томе што се сви координирани хомофункционални чланови везују за исти референт. Међутим, та једначитост референта не подразумејева и исто значење јединица у низу јер подударно значење неминовно би довело до таутологије и плеоназма, што представља одсуство комуникативне и стилистичке вриједности њихове. Навођење сваког елемента комуникативно је нужно па је овај вид кумулације стилогенији од претходног. Сваки наредни елемент кумулације одликује се самосвојним, специфичним значењем чиме се модификује, конкретизује и проширује семантичко поље референта. Па отуда кумулација овдје претпоставља и допуњавање јер сваки нови члан у низу додаје диференцијалну семантичку компоненту што омогућује различито представљање референта, чиме се ствара снажна експресивна слика. Исту функцију имају и примјери:

После хрбата одоздо изби **реп, кратки и бели репић: и репић** се затресе као брада (НТС, 30) ... виђале **дугоног риђана, главатог риђана** како просто-напросто дрма некаквом пиланом; ... навуку им **некакву униформу, простране цокуле, немачке, крваве, са мртаца скинуте**, него шта (ПП, 13);

... допадосмо шака једног официра, **једног чудовишта, врљавих очију, клемпавих ушију, дебелог врата** (ПП, 15)

Гдје је мој сапатник, **мој другар из Цибутија, мој Србијанац** (ПП, 20); Да ли и Жику Петровића, **бившег Нишлију и бившег војника Легије странаца...** (ПП, 20);

Примјећујемо да се у неким од наведених примјера јавља и **понављање** или **репетиција** па имамо двоструку стилематичност. Истовремени

језички елеменат у наведеним примјерима је носилац једне заједничке семантичне компоненте али се редуплициран, тј. двоструко или троструко понављан никад не показује истим. Наиме, поновљена језичка јединица сваки пут има различиту синтаксичку и смисаону функцију, сваки пут се појављује у „новом руху” те исказ све вријеме добија нову семантичко-емоционалну обојеност. Понављање ријечи, дакле, само помаже да се то смисаоно нијансирање истакне.

Ено је. Црвена јој је **кожа** крвава јој је **кожа**. Запаљена јој је **кожа** (НТС, 69);

... а **после** ћемо да размишљамо о срамоти и сиротињи. **После** ћемо да се црвенимо и стидимо (НТС, 7);

И у ширем контексту Булатовић зна за понављање:

То не **питају** људи с пушкама, она тројица, већ они што с прозора гледају како се облаци спуштају и прете још већом кишом. То сви **питају** који су на прозорима иза решетака. То **питају** и они што леже у зградуринама, мраку, кљаста, сакати, слепи и полуживи, они зарасли у косу и браду, сви што су у заточењу. **Питају** преко других (НТС, 4); И све што чини та његова **чета** прашта се, **чета** гази младо жито – порашће друго. **Чета** логорује насред непокошене ливаде – косићемо догодине (НТС, 19).

Умукни, молим ти се као богородици, **умукни** док одемо, а после плачи, очи исплачи и извади ако хоћеш. Сад ћути, **умукни** (НТС, 121);

... погледајте како све **изгоре**. **Све изгоре** браћо... Биће глади, сви ће скапати без хлеба (НТС, 11).

Они су ти га узели **они**. Ја нисам. Видиш, **они** га и воде (НТС, 14). Мили мој, **узми** пара, **Узми** (НТС, 15).

Јасно је да поновљена ријеч преузима на се логички акценат, односно постаје смисаоно најистакнутија и комуникативно најзначајнија. И емоционално такође, она постаје најнаглашенија. Посве је тачно и прихватљиво Лотманово⁴ одређење према коме разноврсна понављања чине снажно смисаоно ткиво из разлога што у јединицама које се понављају постоји дјелимично подударане, при чему постојање подударане

⁴ Ј. М. Лотман, *Структура уметничкој шекспира*, Београд, 1976, стр. 186–187.

условљава истицање и структурно активирање неподударног дијела. У његову одређењу понављања изводе одређене елементе из стања језичке аутоматизације, почињу да привлаче на себе пажњу па пошто се све што је осјетно доживљава као осмишљено, као да носи одређени семантички садржај, то се и издвојени елементи неизбјежно семантизују, а све то доприноси и стилској ефикасности и маркираности.

Каткад у Булатовићеву дјелу појави се и неко поређење или компарација:

Дечко је запишавао плот **као** мало куче (НТС, 71); Вјеруј ми преклаћу те **као** оно јаренце што ћу после (НТС, 10); Запуцали су за њим **као** за враном (НТС, 12); Дванаестог маја **као** стоку без репа поведу нас на Петрову гору... (ПП, 13); Војници плачу **као** деца и нуде своје јариће (НТС, 35); Котрљали су се **као** пањине (НТС 55); Али ми то није сметало да га држим на рукама **као** одојче, **као** избодену мешину која се празнила (НТС, 56); И није их забрињавала дуга веза што се вукла по трави **као** жива змија (НТС, 16); тако трунемо и тамнујемо **као** робови на голијама (НТС, 17); Земља се угиба под дечковим табанима **као** тесто... (НТС, 17); Црвени одсјај хватали су се за траву, земљу и плот као рђа, **као** најобичнија светлост (НТС, 21)

Мало ју је било да би угасила пожар који је беснео **као** ураган (НТС, 3); Све је било сиво **као** после потопа, после сна (НТС, 3).

Ни фразеологизми нијесу страни у Булатовићеву дјелу:

Друго, мотику ти нико неће узети из руку (НТС, 9); Саставили смо се тако, с коца и конопца, па лутамо (НТС, 9); А срамоту ћемо мачку о реп (НТС, 5); Ухватио ми се лед око срца (ПП, 23); Руку на срце сви смо ми заврбовани (ПП, 26); Пију једни другима крв у име некаквих значки на капама (НТС, 12);

... И изнурен да није могао ни оком да трепне (НТС, 54).

Такође, нашли смо примјере и за параномизију која се састоји у томе што се према једној ријечи ставља друга која с првом слично гласи разликујући се од ње покојим словом у основи а значење им је различито, често и супротно. То је, дакле, повезивање ријечи сличних али етимолошки различитих да би се истакла нека подударност или опречност њихова значења, постигао хумористички ефекат и слично.

Док **робујем**, ја освету **кујем** (ПП, 72);
... она нека купи **јаре** за те **паре** (НТС, 15).

Често у Булатовићевом дјелу наиђемо и на тип копулативне метафоре гдје се појам у субјекту и појам у предикату доводе копулом у везу, чиме се на неки начин изједначавају.

Огранак планине, која је почињала одмах од плота шумицом, голубије је крило суво од пљуска што надлази (НТС, 3); Небо је обичан мехур тамне боје (НТС, 3); Облак је мокри зид што почиње одмах иза решетки (НТС, 3); Земља је мокри облак (НТС, 17); Земља је велика локва усијане крви његовог јарета (НТС, 19);

Ово су само нека запажања из сфере језичко-стилских особености у дјелу Миодрага Булатовића. За анализу смо узели дјела мање позната читалачком аудиторијуму, што не значи да и овдје Булатовићева језичко-стилска компонента није уочљива и да је и овдје његово дјело обојено поетским казивањем и специфичном организацијом мисли и исказа.

Зорица РАДУЛОВИЧ

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА И СТИЛЯ В ТВОРЧЕСТВЕ МИОГРАГА БУЛАТОВИЧА

Резюме

В настоящей работе автором показывается специфика стилевой организации текста на материале произведений Миодрага Булатовича.

Особое внимание уделяется таким частотным тропам и фигурам речи как кумуляция, сравнение, повторы и параномазия.

